

Kép forrása: Pixabay, mariohagen fotója

TEJET ADÓ ÁLLATFAJOK VI.

A HÁZI SZAMÁR

Dr. Kenéz Árpád
Állattenyésztési
Teljesítményvizsgáló Kft.

A tejet adó lóféléket folytatva jelen cikkben a szamarakat vesszük górcső alá. Alapvetően a történelem során a vadszamarak élelemként, a házasítottak pedig elsősorban munkaállatként (teherhordás,

igás, hátas) játszottak szerepet az emberek számára, ám vannak bizonyítékaink arra vonatkozóan, hogy tejüket sokrétűen hasznosította és hasznosítja napjainkban is az emberiség.

Házasítás, vadszamárfajok, családja

Az *Equus* nemzetségben a lovaktól (*E. caballus*) a szamarak (*Asinus*) kb. 4-4,5 millió évvel ezelőtt váltak el. A szamarakon belül pedig kialakult két alnem (afrikai és ázsiai vadszamarak). Az ázsiai vadszamarak közé olyan fajok tartoznak, mint a kiang (*E. kiang*), az onager (*E. hemionus onager*) vagy kulán (*E. hemionus*). A házasított szamár pedig az afrikai két alnemben található fajokból (núbiai vadszamár, szomáliai vadszamár) alakult ki az i. e. 5000 környékén, és a koponyaleletek tanúsága szerint főként Afrika északi területein történt mindez. Így ennek megfelelően főként ezeken a tájakon és a Dél-Európa államaiban terjedt el a szamarak használata, melyek igénytelensége igencsak jól jött a szőlő és más ültetvények munkáihoz kapcsolódóan, elsősorban mint teherhordó állat.

Az *Equus* nemzetségben belül meg kell említeni a zebrákat is (*Hippotigris*), amelyek filogenetikája megint csak érdekes, hiszen itt a zebra (*E. zebra*) mellett más fajok és alfajok is kialakultak, úgymint

a Grevy-zebra (*E. grevyi*) és a mára kihalt kvaggák (*E. quagga quagga* és az *E. quagga chapmani*).

1. kép: Tulajdonképpen a szamár is csíkos, ám ez a mintázat egy a gerincvonalra és a lapockákra kiterjedő kereszt alakra korlátozódik (Forrás: Pixabay, stevebidmead fotója)

Létezik határozókulcs az *Equus* nemzetségre, amely első lépésben a lábakon található szarugesztenyét veszi alapul (csak a lónak van mind a négy lábán). A szamarak és zebrák vonatkozásában a test csíkozása

és annak kiterjedtsége lesz az elkülönítő bélyeg. A szamarakon belül a fül hossza lesz a perdöntő, hogy afrikai vagy ázsiai fajokról van-e szó. Az afrikai vadszamarak füle hosszú (20 cm-t meghaladja),

míg az ázsiai számarfajok füle 15 cm-nél rövidebb. A zebrákon belül a csíkozás, az alapszín és nyaki lebeny az elkülönítő bélyeg a zebra és a kvaggák között.

Alaktani leírás. Életmód, táplálkozás

A szamarokról általánosan elmondható, hogy zömökebbek, kevésbé atletikus alkatúak, mint a lovak. Lábaik rövidebbek, nyakuk is vastagabb, fejük sokszor aránytalanul nagy a testükhöz képest. Világszerte közel 200 számarfajtát tartunk nyilván, így a házi szamar marmagassága egészen széles tartományban mozog. A mediterrán törpe és a dél-kelet ázsiai fajták alig érik el a 75–80 cm-t, míg bizonyos fajták, akár a 160–170 cm-es marmagasságot is elérhetik. Ilyen fajták pl. az andalúziai szamar, a katalán szamar vagy az észak-amerikai American Mammoth Jackstock. Szőrzetük színe a fehértől a sötétbarnáig változhat, a foltos egyedek ritkák (pl. American spotted), de a legtöbb esetben elmondható, hogy a láb és a has, a szem környéke és az orr-szájtájék általában világosabb színű, mint a hát. A szőrzet hossza szintén az egészen rövidtől a nagyon hosszúig is előfordulhat. Ez utóbbira példa a francia poitou fajta, amelynek szőrzete akár 30–40 cm hosszúságú is lehet, és a tincsesedésre, nemezesedésre is hajlamos.

2. kép: A francia poitou a leghosszabb szőrű számarfajta (Forrás: Pixabay, Jasmine777 fotója)

Ahogy a lovak, úgy a szamar is képes hideg körülmények között erősebb, dúsabb, hosszabb szőrzetet növeszteni. A magyar parlagi szamarat 2005 óta védett, őshonos fajtaként tartják számon.

Az állatok súlya erősen függ a testmérettől, a legnagyobb számarfajták akár az 500 kg-ot is elérhetik.

Elsősorban a szárazabb körülményeket kedveli, így a különböző fajták is főként dél-európai, afrikai, közel-keleti, ázsiai területeken alakultak ki. A fülek mérete is erősen összefügg a párologtatással és a ragadozók észlelésével.

3. kép: A poitou archív fotón, ahol a mérete is jól látszik (Forrás: crapal.fr, É. Rousseaux fotója)

Éber, intelligens állat, de sokszor, ahogy a mondás is tartja, csökönyös, és meg sem mozdul, de ennek általában jó oka van, málhásként túlterheltük vagy veszély fenyegeti. Védekezésént rúg, harap. Jellegzetes ordítását naponta többször is hallatja.

A szamar hím egyedét csődörnek, a nőtényt kancának, az utódokat pedig csikónak nevezzük. A vemhesség kb. egy évig tart, amelynek végén rendszerint egy csikó születik, ritkán az ikerellés is előfordulhat. 3 éves korukra lesznek ivarérettek és akár fél évszázadig is élhetnek. A szamar a lóval keresztezhető, és terméketlen öszvér utódokat hoznak létre. Az öszvérkeresztezesekhez rendszerint a nagyobb marmagasságú szamarakat használják. A számaröszvér (szamar anya) megjelenésében inkább a szamárhoz hasonlít, míg a lőszvér (ló az anya) a lóhoz hasonló megjelenéssel bír (hátasként használt brazil Pega és amerikai Pinto öszvérek). A szamar és a zebra is képes utódot nemzeni, amelyeket zonkey-nak neveznek. Brit, kenyai és krími állatparkokból is van tudomásunk ilyen hibridekről.

A számarfej alternatív felhasználásai

Ahogy fentebb is írtam, a szamar többes hasznosítású állat, ám elsősorban munkabírása, a nehéz terepen is stabil járása, málhásként való terhelhetősége,

ébersége miatt főként teherhordóként terjedt el használata. Ugyan a számarhús fogyasztása nem annyira elterjedt, mint a lőé, több afrikai, ázsiai és latin-

amerikai országban hagyományosan fogyasztják a számarhúst, jellegzetes számarhúsos ételekkel is rendelkeznek. Így van ez a magyar hagyományokban is, ahol a mai napig készítenek számarkolbászt.

A számartej felhasználása a történelmi idők során és napjainkban is igen változatos. Idősebb Plinius és Hippokrátesz is írt már a számartej terápiás felhasználásáról (máj- légzőszervrendszeri és metabolikus betegségekre).

A számartejes fürdő szépségmegőrző hatására esküdött Kleopátra, Poppaea vagy éppen Bonaparte Napóleon testvére Pauline is. (Lásd Partnertájékoztató Hírlevél, 2018. májusi szám.) A tej hidratáló, a tejsav hámlasztó és regeneráló hatását modern, szépségápolási készítményekben is kihasználják. Természetesen nem csak külsőleg, hanem belsőleg is érdekes a számartej használata.

A számar, ahogy a lónál is láthattuk, igen kicsi kapacitású tőgyekkel rendelkezik, ezért a napi tejmenyiség leginkább 1-1,5 liter/nap körül jellemezhető, de ez fajtánként, laktáción belül és évszakonként is erősen változik (télen többet ad az állat). A legjobb tejhozam napi háromszori fejésnél jelentkezett.

Az alábbi táblázatban látható, hogy a számartej tejsír és tejfehérje tekintetében elmarad a tehéntejtől, ám cukrot magasabb arányban tartalmaz. Albumintejről van szó, így fehérjéjének összetétele nagyban hasonlít a lótejhez, de a fehérje mennyisége elmarad attól. A számartej az összes szükséges aminosavat tartalmazza, vitaminokban és ásványi anyagokban gazdag. A számartejben lévő szelén mennyisége 5,16-szorosa a tehéntej szeléntartalmának, a laktalbumin és a laktoglobulin mennyisége több mint 60%-a a teljes fehérjetartalomnak. Ezen tulajdonságai miatt nagyon közel áll az emberi tejhez, így egyre több kutatás foglalkozik a számartej csecsemőtáplálásban vagy tejfehérje-allergiás (CMPA = Cow's Milk Protein

Allergy, atópiás dermatitisz, allergiás asztma) egyének táplálkozásában betöltött szerepével.

A fentiekén túl egyes kutatások szerint a számartej 2. típusú cukorbetegség, asztma és hörghurut kezelésében is szerepet játszhat. Egyes kutatások azt is bizonyítják, hogy a számartej javítja a glükóz bontását és az inzulinrezisztenciát, valamint hatással van a glükóz- és lipidanyagcserére. A számartejről ismert, hogy nagy koncentrációban tartalmaz triacilglicerinsírsavat, különösen palmitinsavat. A közelmúltban történt kísérletek alapján már beszámoltak a számartej gyulladáscsökkentő, antioxidáns, méregtelenítő és tumornövekedést elnyomó hatásáról.

A 19. században árvák táplálásakor használták a számartejet, Mongóliában a kumiszt számartejből is készítik, és bizonyos csokoládék alkotóeleme is. Manapság nyerstej, liofilizált és tejpor formájában is kapható a számartej. A világ egyik legdrágább sajtja a pule (magareci sir) is számartej felhasználásával készül Szerbiában. De készítenek sajtot számartejből Albániában, Indiában, sajtkészítési kutatásokat végeztek olasz kutatók is.

A számartej tehát újra felfedezésre került. Több országban (pl. Olaszország, Szerbia, India, Görögország) a helyi számarfajták megmentése vagy fellendítése érdekében felméréseket végeznek, önkéntes szervezetek segítségével egészségügyi kezeléseket hajtanak végre, vagy éppen új termékláncot építenek állami támogatásokból, fenntartható, ökológiai gazdálkodási formákhoz, így a feledésbe merülő számarfajták és az azokból származó tejtermékek is elterjedtebbé válhatnak, ám a termelt tejmenyiség és a termékekről elérhető információk még mindig kevésnek bizonyulnak, így a marketing fejlesztése is kiemelten fontos feladat lesz.

Néhány tejet adó állatfaj tejének beltartalmi összehasonlítása

	Tejsír	Tejfehérje	Tejcukor	Szárazanyag
Szarvasmarha	3.7	3.4	4.8	12.7
Kecske	4.1	3.3	4.5	14.1
Baktrián	5.39	3.5	5.1	14.23
Láma	4.7	4.23	5.93	15.61
Ló	1.6	2.7	6.1	11
Szamar	1.2	1.7	6.9	10.2

Az itt található számok az irodalmakban szereplő adatok átlagaiból származnak (g/100 g).

A cikkhez felhasznált irodalmak és források a szerzőnél elérhetők.

